

курсантів з метою підвищення рівня адаптації до навчання в цивільному вищому навчальному закладі; з'ясування гендерних особливостей психічної саморегуляції курсантів в період адаптації до навчання в цивільному вищому навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Васильєв, С. П. Адаптація до навчання в вищому навчальному закладі як психологічна проблема / С. П. Васильєв // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки : збірник наукових праць / голова ред. ради В. П. Андрущенко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – №31 (55). – С. 237–243.
2. Васильєв С.П. До проблеми індивідуально-психологічних особливостей адаптації курсантів-дівчат до умов навчання у цивільному вищому навчальному закладі / С.П.Васильєв, Ю.В.Кудря // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта 2005”. – Т. 49. - Психологія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С.13-17.
3. Васильєв, С. П. До проблеми оптимізації процесу адаптації курсантів до умов навчання в цивільному вищому навчальному закладі / Васильєв С. П. // Актуальні задачі фінансового, психологічного, правового, топогеодезичного, радіотехнічного та лінгвістичного забезпечення підрозділів та частин Збройних Сил України : тези доповідей науково-практичної конференції / Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : ВІКНУ, 2009. – С. 21–22.
4. Дубровинський Г.Р. Психологічні особливості адаптації курсантів молодших курсів /Г.Р. Дубровинський// Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №12: Психологічні науки. – 2005. - №7(31). – С.195-201.
5. Казміренко В.П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії /В.П. Казьмирченко// Практична психологія та соціальна робота. - 2004. - №6. - С.76-78.
6. Наследов, А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособ. / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2007. – 392 с.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 316. 482

Галичанська А.В. °

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології (м. Чернівці)

ВПЛИВ РОДИННОЇ ТРАДИЦІЇ НА ЗАПОБІГАННЯ МІЖПОКОЛІННИХ КОНФЛІКТІВ В ПІДЛІТКІВ У СІМ'І

Стаття присвячена дослідженню проблеми узгодженості міжпоколінної взаємодії в сім'ї. Автор розглядає родинну традицію з боку її стабілізуючого потенціалу у міжпоколінній взаємодії та зазначає, що родинна традиція реалізується на двох рівнях: особистісному й груповому. Узгодження міжпоколінної взаємодії засобами реалізації традиції на особистісному та груповому рівнях створює умови для запобігання міжпоколінним конфліктам в підлітків у сім'ї.

Ключові слова: міжпоколінна взаємодія, міжпоколінна конфліктність, родинна традиція, узгодженість взаємодії, стабілізуючий потенціал родинної традиції

Статья посвящена исследованию проблемы согласованности межпоколенного взаимодействия в семье. Автор рассматривает семейную традицию со стороны ее стабилизирующего потенциала в рамках межпоколенного взаимодействия и отмечает, что семейная традиция реализуется на двух уровнях: личностном и групповом. Согласование межпоколенного взаимодействия средствами реализации традиции на личностном и групповом уровнях создает условия для предотвращения межпоколенных конфликтов у подростков в семье.

Ключевые слова: *межпоколенное взаимодействие, межпоколенная конфликтность, семейная традиция, согласованность взаимодействия, стабилизирующий потенциал семейной традиции*

The article introduces research of a consistency of inter-generational interaction in a family. The author considers family tradition by its stabilizing potential in inter-generational interaction and notes that family tradition is implemented at personality and group levels. Coordination of inter-generational interaction by means of realization of tradition at personality and group levels creates conditions for prevention inter-generational juvenile conflicts in the family.

Keywords: *inter-generational interaction, inter-generational conflict, family tradition, interaction consistency, stabilizing potential of family tradition*

Актуальність. Сучасний етап досліджень проблеми запобігання міжпоколінним конфліктам у сім'ї характеризується початковим станом розробленості ситуації міжпоколінного спілкування. У психолого-педагогічній науці родинні традиції як важлива умова запобігання конфліктів у взаємодії підлітка із близькими дорослими ще не стали предметом спеціального дослідження.

Мета. Розглянемо родинну традицію з боку її стабілізуючого потенціалу у міжпоколінній взаємодії, яка є важливим чинником соціальної ситуації розвитку підлітка. О. Карабанова у структурі соціальної ситуації розвитку виокремлює організуючі, активізуючі та подієві чинники [3, с. 44]. В якості організуючо-інтегровальних чинників міжпоколінних стосунків, які забезпечують подієве ціннісне переживання міжпоколінної єдності, виступають практики повсякденного життя (буденного, святкового), до яких більшість дослідників відносять сімейні традиції й ритуали.

Оскільки традиція є ціннісним компонентом, що присутній у структурі особистості і виявляється у системі морально-етичних норм, то вона слугує ефективним засобом інтеграції стосунків між поколіннями в ситуації безпосередньої взаємодії в умовах сімейного побуту. У цих параметрах реалізується найсуттєвіша частина ціннісних орієнтацій людей, опредмечуються норми їх моралі і моральності, стиль життя, соціальні стандарти. Набуті загальні значення стають згодом матрицями соціокультурного буття, являючи свою апріорність наступним культурно-історичним цілісностям. Традиція, на думку, Е. Шилдса, актуалізується в моральній культурі через нерелективне відтворення наступними поколіннями моделей поведінки, способу мислення, ставлення до світу [13, с.16]. Аналогічний критерій наводить Д. Гросс. На його думку, для віднесення культурного феномену до категорії традиції необхідне дотримання хоча б трьох умов: 1) традиція має зв'язувати як мінімум три покоління (принаймні дві передачі); 2) традиція, яка передає відчуття минулого в теперішнє повинна мати духовний або моральний авторитет; 3) традиція має відображати спадкоємність між минулим і теперішнім [цит. за: 9, с. 27]

Значні напрацювання в цьому напрямі накопичені на теренах психологічної антропології. Розглянемо ідеї М. Мід щодо механізмів міжпоколінної трансмісії традиції. В основі системи передачі традиції, як зазначає М. Мід, лежить механізм

спадкоємності, за допомогою якого соціальна пам'ять актуалізується в двох формах: трансляція і трансмутація [6, с. 99]. Механізм, що об'єднує обидві форми – традиція. Таким чином, з погляду психологічної антропології, сімейна традиція, об'єднує в собі трансляцію та трансмутацію, які є інтегровальними механізмами взаємодії підлітка і дорослого.

Звернемося до психологічного аналізу побутування традиції в контексті функціонування сучасної розширеної сім'ї (родини) як системи та взаємодії представників різних поколінь в її межах. Ми орієнтувалися на сімейну традицію як переважно усний, безпосередній спосіб трансляції певної інформації, досвіду, норм, правил та форм поведінки від представників старшого покоління до молодшого в межах функціонування сім'ї. Опирючись на трактування особливостей історичного розвитку традиції в умовах традиційного та модерного суспільства за І. Полонською [9, с.103], визначаємо родинну традицію як переважно усний тип міжгенераційного спілкування, яке реалізується в естафетній трансляції знань та уявлень у повсякденних практиках, в рецитації сімейних історій й конструюванні соціальної ситуації розвитку особистості на основі її причетності до спільних систем цінностей. З погляду вікової психології, сімейна традиція постає організуючо-інтегровальним чинником соціальної ситуації розвитку дитини в сімейному житті та побуті.

Слід зазначити, що традиції оформлюються в повсякденних практиках міжпоколінних стосунків у родині. Насамперед йдеться про ритуальні практики та їх різновиди. В сучасній соціології та соціальній психології розрізняють ритуали (насамперед релігійні) та ритуалізовані форми поведінки (ритуально-побутова поведінка). Так, у книзі «Психологія релігії» В. Москалець дає визначення ритуалу, який є строго регламентованим комплексом символічних дій, що і виражають і утворюють певні духовні цінності» [7, с.237]. Важливим є те, що «здійснюючи ритуал суб'єкти виявляють свою солідарність із втіленими у ньому цінностями і зміцнюють своє позитивне ставлення до них» [Там само].

В соціально-психологічному вимірі традиція розглядається як складова повсякденного життя особистості й групи. Тут вона представлена, стверджує С. Литвин-Кіндратюк, не у вигляді ритуалів, а переважно у вигляді ритуалізованих форм поведінки, які є похідними від ритуалів, але до них не зводяться (етикет, застільні ритуали, звичаї, мода). Такі ритуалізовані форми, дослідниця позначає як ритуально-побутову поведінку, яка відображає естетичні, етичні цінності народу, етносу, етнографічної групи, субкультури, малої групи [4, с. 356].

Оригінальна ідея розробки родинної етноконфліктології належить С. Тагліну [10, с. 117]. Вчений вважав, що залежно від конфліктної ситуації та етнічної специфіки соціуму, стратегії запобігання конфліктам може втілюватися в найрізноманітніших формах комунікативної поведінки учасників конфлікту. Вчений виокремлює низку родинних конфліктів за участю дітей (батьки-діти, діти-діти) та родинні конфлікти за участю дорослих (подружжі, між родичами), запобігання яким здійснювалося засобами приповідок, примовок, ігор тощо [Там само, с. 117-127].

Аналіз сутності традицій і звичаїв, їх роль в духовному розвитку суспільства та сім'ї як першого джерела соціалізації людини, закономірності історичної зміни подаються в роботах І. Анікіної, Ю. Бромлей, М. Савіна та ін. Сімейні традиції звернені до способу життя, а також до сімейної культури, властивої певній місцевості й етносу, певній конфесії, цінностей, які є складовими елементами

сімейної культури. Традиції, які властиві інституту сім'ї, як вказує С. Авраменко, протягом всього періоду існування розщеплюються на сімейні традиції окремих сімей, що складаються з елементів національної культури, культури регіону як елементів макрорівня, етнічної, конфесійної приналежності членів сім'ї як елементів мезорівня, і елементів внутрішньої культури, ціннісної свідомості індивідів [1, с.4]. Тому сімейна культура, на думку Т. Харвіна включає сукупність певних культурних норм, цінностей, традицій, які властиві конкретній сім'ї і які є продуктом взаємодії традицій макро і мезорівня з власне сімейними традиціями, що формуються в рамках культурної і соціальної повсякденності сім'ї, залежать від її способу життя, складу і типу [12, с.39].

Звужуючи розгляд традицій до їх функціонування в сім'ї, варто також згадати соціально-психологічні розвідки сімейних ритуалів М. Морваль. У статті, яка присвячена аналізу напрацювань цієї канадської дослідниці, Є. Залученова, О. Калінова наводять визначення ритуалу у світлі цього підходу. «Ритуал – це визначена наперед, повторювана дія, яка має ригідний, стереотипізований характер» [2, с. 96]. Тобто мовиться не про релігійні ритуали, духовні традиції, а швидше про сімейні звичаї, спільні звички

У рамках сімейної культури окремо взятої сім'ї можна виділити традиції, що сформувалися під впливом способу життя і в рамках періоду життя окремої нуклеарної сім'ї, і традиції, які є результатом соціального досвіду декількох поколінь, або традиції, що побутують у багатопокілнних сім'ях. Так, О. Шейко розрізняє автентичні й неавтентичні традиції [11]. Для дослідження традицій дослідники вважають доречним залучати сім'ї з наявністю не менше ніж трьох поколінь, саме за цей час норма або структурний елемент побуту набуває значення традиції. Як зазначають Т. Андрєєва, І. Анікіна, М. Вдовіна, Н. Максимова в нинішніх умовах простежується прикра тенденція до малодітності в сім'ях, а досить часто й однодітності, і відповідно до підвищення виховного тиску старших членів сім'ї на дітей. Н. Максимова вказує на тенденцію зменшення в сучасному суспільстві поколінності сімей, що проживають разом [5, с. 12].

У сучасних дослідженнях з соціальної психології порушується проблема детрадиціоналізації способу життя модерної особистості. Так, В. Піщик зазначає, що в сучасних умовах у суб'єкта існує проблема реалізації своєї суб'єктності, яка спричинена не лише зовнішніми заборонами, але й «кінцевими факторами» буття індивіда (смерть, свобода, ізоляція, беззмістовність). Традиція покликана виконувати захисну функцію завдяки вирішенню подібних екзистенційних проблем на основі створення схем (діяльність заради блага інших, творчість, самореалізація) [8, с. 21-22].

Процеси детрадиціоналізації сучасної сім'ї пов'язані з тим, що трипоколінна родина змінюється на двопоколінну сім'ю, яка, до того ж, тяжіє до однодітності. Відповідно більш насиченим стає виховний вплив, що спрямований на одну чи двох дітей у сім'ї. Окрім того, нині простежуються тенденції до розмивання самої структури традиційної сім'ї, її дискредитації як одного з основних соціальних інститутів суспільства, його первинного і основного осередку.

Якщо родинна традиція у віково-психологічному аспекті постає як організуючо-інтегративний чинник соціальної ситуації розвитку підлітка, то виникає завдання визначити механізми реалізації цього чинника. Необхідно, насамперед визначити структуру й функції родинної традиції в єдності її

складових, оскільки лише в змістовно-структурній та функціональній повноті вона здатна здійснювати настільки істотний вплив, щоб змінити знак міжпоколінної взаємодії – з неузгодженого на узгоджений. Насамперед зазначимо, що міжпоколінне спілкування в сім'ї може бути віднесене до категорії родинних традицій за умови дотримання таких критеріїв: 1) зв'язок і спадкоємність як мінімум трьох поколінь; 2) духовний або моральний авторитет традиції; 3) переважно усна передача досвіду. Опираючись на наведений вище аналіз психологічних досліджень з проблем міжпоколінної взаємодії, соціально-психологічного та психолого-вікового вивчення традицій, ритуалів, звичаїв, зокрема родинних звичаїв та ритуально-побутової поведінки, вважаємо, що родинна традиція реалізується на двох рівнях: особистісному й груповому.

Міжпоколінна взаємодія, яка включає неузгоджену й узгоджену форми, на особистісному рівні має свої відповідники, кожний з яких функціонує в межах трикомпонентної диспозиційної структури: неузгоджена – це готовність до інтолерантної міжпоколінної взаємодії, тобто конфліктність особистості; узгоджена – це готовність до збалансованої міжпоколінної взаємодії, яка включає такі складові: 1) когнітивна складова - знання та уявлення про зміст та характер родинних традицій; 2) аксіологічна складова - усвідомлення значущості цінностей, які лежать в основі цих традицій; 3) поведінкова складова - толерантність до існуючих традицій та до їх змін (до трансляції й трансмутації, за М. Мід) (див. рис. 1).

Уявлення про родинні традиції пропонується розглянути у річищі поглядів С. Московічі та К. Абульханової, в яких ці уявлення виступають в якості соціального мислення, ментальності й виконують функцію як регуляції міжособистісних стосунків, так і збереження стабільності й стійкості індивідуальної та групової структури свідомості.

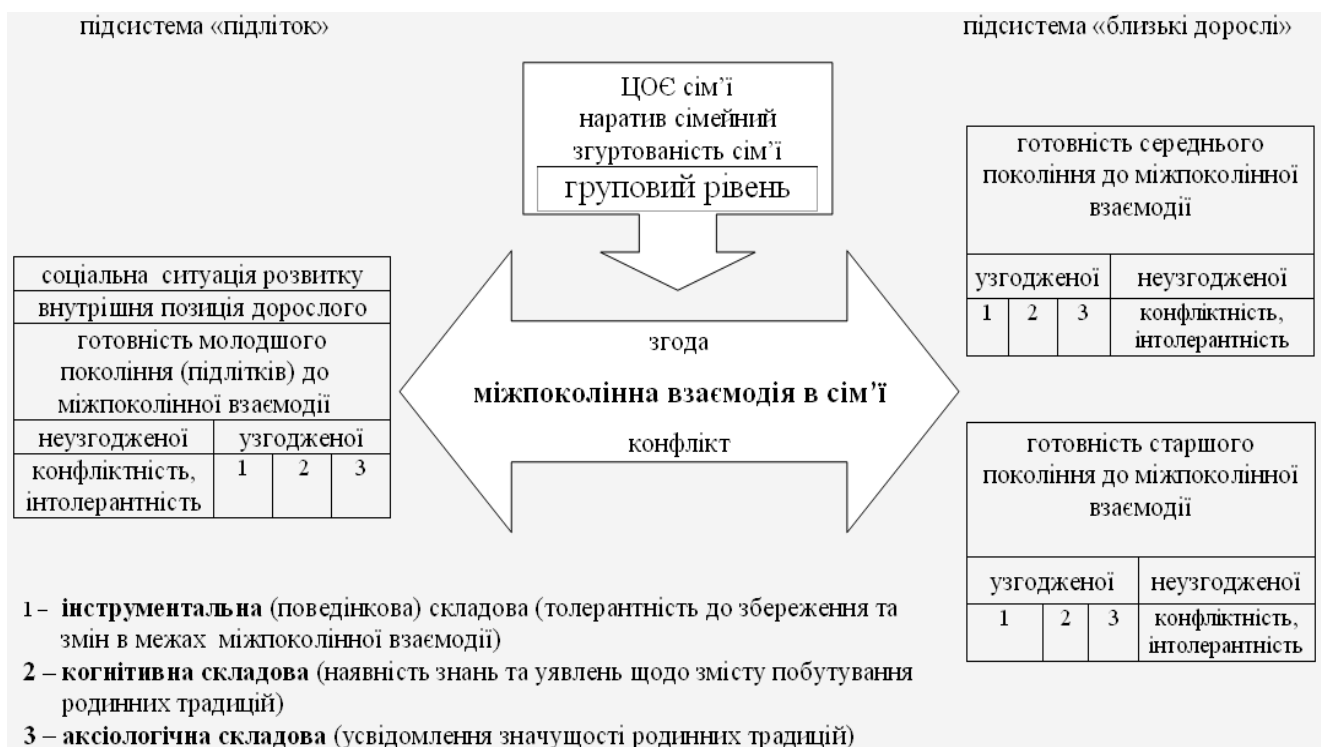

Рисунок 1. Структурно-функціональна модель впливу родинної традиції на запобігання міжпоколінних конфліктів в підлітків у сім'ї

Оскільки уявлення про традиції розглядаються як характеристика соціального мислення, вони характеризуються цілісністю або диференційованістю (рівень узагальнення), мають ядро й периферію. Зазначена готовність до узгодженої взаємодії тою чи іншою мірою притаманна всім членам родини (прабатьки, батьки, діти). Мовиться про взаємодію у трипоколінній сім'ї, оскільки, згідно з наведеним вище критерієм для виникнення й функціонування з подальшим збереженням необхідний зв'язок і спадкоємність не менше як трьох поколінь.

Родинна традиція забезпечує узгоджену міжпоколінну взаємодію й реалізується на груповому рівні в єдності трьох основних складових: 1) шляхом досягнення ціннісно-орієнтаційної єдності; 2) несуперечливості сімейних наративів (історій); 3) досягнення згуртованості та несуперечливості сімейної системи.

Узгодження міжпоколінної взаємодії засобами реалізації традиції на особистісному та груповому рівнях створює умови для запобігання міжпоколінним конфліктам в підлітків у сім'ї.

Показниками розвитку кожного із зазначених компонентів готовності є їх цілісність, несуперечливість і збалансованість в єдиній структурі. На поведінковому рівні родинні традиції представлені у формі сімейних звичаїв. Виокремлюємо об'єднуючі та поетапні сімейні звичаї. Об'єднуючі звичаї поглиблюють переживання єдності сім'ї, а поетапні перерозподіляють ролі, статуси допомагають адаптуватися до раптових змін.

Висновки. Узгодження міжпоколінної взаємодії засобами родинної традиції на особистісному та груповому рівнях в єдності їх компонентів створює оптимальні умови для запобігання міжпоколінним конфліктам у підлітків у сім'ї. Несформованість окремих складових готовності особистості до узгодженої взаємодії у представників окремого покоління (молодшого, або ж середнього чи старшого), чи одночасно всіх учасників міжпоколінної взаємодії може призвести до послаблення і, навіть, втрати організаційно-інтегративного впливу родинної традиції. Це ж стосується незбалансованості трьох компонентів групового рівня, які можуть значно відрізнятись за рівнем свого розвитку.

Список використаних джерел

1. Авраменко С. М. Сучасний школяр-підліток у контексті виховання толерантності. / С.М.Авраменко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Вип. 7, ч. 1/РВНЗ "Кримський гуманітарний університет"; редкол.: О. В. Глузман та ін.; – Ялта, 2005. – С. 3–9.
2. Залученова Е.А. Исследование семейных ритуалов в работах М.Морваль / Е. Залученова, О. Калинова // Психологический журнал. – 2000. – Т 23, № 5. – С.96 – 103.
3. Карабанова О.А. Понятие «социальная ситуация развития» в современной психологии / О.А. Карабанова // Методология и история психологии. – 2007. – № 7 – С. 40 – 56.
4. Литвин-Кіндратюк С.Д. Методологічні аспекти психолого-історичного дослідження ритуально-побутової поведінки особистості / С. Д. Литвин – Кіндратюк // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці із дня народження Г.С. Костюка (19-20 квітня 2010 р.) – К.: ДП « Інформаційно-аналітичне агентство», 2010 – Т. 1. – С. 355-358.
5. Максимова Н. Ю. Психологічний супровід як засіб корекції поведінки соціально дезадаптованих підлітків / Н. Ю. Максимова // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2008. – № 41. – С. 11 – 15.
6. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения / М. Мид — М.: Наука, 1988. – 429 с.
7. Москалец В.П. Психология религии: посібник / В.П. Москалец – К.: Академвидав, 2004. – 240 с.

8. Пищик В. «Потеря» традиционной субъектности поколений как феномен трансформации ментальности / В.Пищик // Психологический журнал. – 2010. – Т. 31, № 2 – С.20 – 27.
9. Потемкина О.Ф. Тесты для подростков / О.Ф., Потемкина, Е.В. Потемкина. – М.: АСТ – Пресс книга, 2005. – 320 с.
10. Таглін С.О. Родинна етноконфліктологія // Педагогіка і психологія. – 1995 – №3. – С. 117 – 127.
11. Шейко О.С. Традиція як фактор саморозвитку суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О.С. Шейко – Запоріжжя, 2001. – 19 с.
12. Hareven T. Historical analysis of the family. In: Sussman M., Steinmetz S. (Eds.) // Handbook of marriage and the family. – N.Y.– London, 1987, P. 37 – 57.
13. Shils E. Tradition / E. Shils. L., Boston: Faber and Faber, 1981. – 319 p.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 316.614.5:316.362.1-055.52-055.62

Голодрижук А.В.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, аспірантка, (м.Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

В статті досліджено психологічні особливості дитячо-батьківських стосунків, компоненти ставлення батьків до дітей та особливості впливу стилю батьківського виховання на розвиток особистості дитини.

Ключові слова: дитячо-батьківські стосунки, компоненти батьківського ставлення, типи сімейного виховання, депривація, несприятливі сімейні умови

В статье исследованы психологические особенности детско-родительских отношений, компоненты отношения родителей к детям и особенности влияния стиля родительского воспитания на развитие личности ребенка.

Ключевые слова: детско-родительские отношения, компоненты родительского отношения, типы семейного воспитания, депривация, неблагоприятные семейные условия

The study investigates psychological features of parent-child relationship, components of parental attitudes to children and influence of parenting style on development of a child's personality.

Keywords: parent-child relationship, components of parental attitudes, types of family education, deprivation, unfavorable family circumstances

Актуальність. Роль сім'ї у формуванні унікальної для кожної дитини соціальної ситуації розвитку загальновідома. Стиль сімейного виховання, який визначається батьківськими ціннісними орієнтаціями, установками, емоційним ставленням до дитини, особливістю сприйняття дитини батьками і способів взаємодії з нею – є, можна сказати, визначальним фактором розвитку особистості дитини.

Сучасні дослідження Ковальова С.В., С. Броді, О. Шарган, В. Століна, Л. Шіпіціної, О. Бодальова, Е.Г. Ейдеміллера, О. Захарова, Г. Варга, А.Я. Лічко, та ін. переконливо доводять залежність психічного розвитку та формування